

vzájemných vazeb mezi přínosy individua ve vztahu ke společenským procesům a naopak. Podobné podněty v tomto směru naznačuje Grušin v části, kde se zabývá vazbou mezi institucionálními a spontánními mechanismy. Zdůrazňuje, že je nutné zkoumat nejen tuto vazbu, ale i její *mnohostranné formy* a určit různé typy masových společenství na základě empirického a teoretického sociologického výzkumu (s. 354).

A konečně snad nejtvrdějším ořechem vědecké identifikace masového vědomí je otázka jeho nositele či nositelů. Tento problém probleskuje z teze exponované Grušinem na s. 256, kde se uvádí, že „masové vědomí je vědomím masy, vědomím různých typů a druhů mas“. Tato teze – zavánějící tautologií – vskutku v pravém slova smyslu tautologií být nemusí, ovšem pouze za jednoho předpokladu, že totiž bude vskutku přesně definována a ve společenské struktuře identifikována masa a masový subjekt (resp. masové subjekty) jako nositelé masového vědomí. Existují, a jestliže ano, tedy jak existují *vedle* tříd a ostatních sociálních (např. socioprofesních, etnických, generačních atd.) skupinových subjektů masové subjekty? Jestliže skupiny představují reálné zprostředkování existence a působení tříd, můžeme hovořit o „třídách a ostatních skupinách“ jako o uskutečněních „v čisté nesmíšené podobě“, to jest do mas a nezávisle na masách? Jak se odehrává v reálném procesu dějnotvorná úloha tříd, skupin a mas v jejich vzájemné zprostředkující roli a funkci? „Vždyť – jak správně konstatuje Grušin na s. 233 – masy a třídy nefungují ve společnosti doslova „vedle“ sebe a nezávisle na sobě, ale naopak jsou v určitých velmi složitých vzájemných vztazích, vzájemném působení.“ Týká se toto vzájemné působení a vzájemné prolínání pouze vědomí, anebo také jeho nositelů? Tyto a mnohé otázky se kladou při studiu Grušinovy knihy. Mnohé z nich jsou napovězeny, mnohé již položeny jako vědecké hypotézy, mnohde je i naznačována cesta k jejich zodpovězení anebo alespoň k výzkumným projektům, jež mohou k této odpovědi přispět. Doporučuje-li Grušin v samém konci své knihy označovat fenomén masového vědomí jako „terra incognita“, má v podstatě pravdu, ale je povinností recenzenta spravedlivě dodat, že autor této mimořádně podnětné práce se jako málokdo zasloužil o zmapování tohoto bílého místa na mapě našeho sociologického poznání. Rádi také konstatujeme, že nakladatelství Svoboda již připravuje její české vydání.

Jindřich Filipec

R. Duben a kol.: Sociální rozvoj

Praha, SPN 1987, 335 s.

Výzkum problematiky sociálního rozvoje ve vazbě na jeho plánovitě řízení má v Československu dlouholetou tradici. V rámci mnohostranné spolupráce akademií věd socialistických zemí je Československo koordinátorem základního mezinárodního výzkumu plánování a prognózování sociálních procesů, v němž se integrují poznatky a zkušenosti socialistických zemí. Základním atributem tohoto výzkumu je jeho založení na analýzách vývoje konkrétní sociální reality a jeho spojení s plánovací praxí. Jestliže se teoretické i praktické poznatky a zkušenosti z teorie, metodologie i praxe plánování a prognózování sociálních procesů promítají do celé řady vnitrostátních i mezinárodních publikací vědeckého charakteru, pak kromě skript o sociálním plánování publikovaných Vysokou školou politickou při ÚV KSČ, nevyšla u nás a dosud ani v jiné zemi učebnice zahrnující dosavadní poznání o této, v minulosti často opomíjené, mimořádně důležité a z hlediska přestavby společnosti prioritní stránce společenského rozvoje. Tuto mezeru, značně brzdicí rozvoj sociálních inovací, vyplňuje úspěšně kniha *Sociální rozvoj*, kterou napsal autorský kolektiv pod vedením doc. ing. Rostislava Dubna, CSc. Název této „celostátní učebnice pro studenty ekonomických fakult“, jak je dilo charakterizováno, překračuje jeho obsah, neboť v něm autoři postihli problematiku především řízení sociálního rozvoje v sedmi logicky rozčleněných kapitolách. V prvních 4 obecně teoretických kapitolách vycházejí z problematiky řízení sociálních procesů v socialistické společnosti ve vazbě na sociální politiku. Je zde stručně postižena geneze řízení, formulovány základní faktory sociálního rozvoje ve vazbě na socialistickou rozšířenou reprodukci a ve vzájemných vztazích ekonomického a sociálního rozvoje. Tímto vstupem si autoři vytvořili solidní teoretický základ velmi konkrétního obsahu kapitol 5 a 6, které jsou věnovány oblastem formování sociálního rozvoje (životní prostředí, pracovní proces, osobní a hmotná spotřeba, placené a neplacené služby ve společenské spotřebě, bydlení) a úsekům přímo ovlivňujícím rozvoj člověka

(volný čas, vzdělání a kvalifikace, kultura, tělovýchova—sport—rekreace, sociální jistoty). Kapitola 7, věnovaná problematice plánovitěho řízení sociálních procesů, vychází opět z teorie. Zdůvodňuje nutnost podstatné změny kvality plánovitěho řízení ke zvýšení jeho sociálně ekonomické komplexnosti, což autoři dále konkretizují popisem plánování sociálního rozvoje na úrovni výrobně hospodářských jednotek, územních celků a makroúrovni, včetně problematiky rozvoje informační základny.

Již přehled obsahu díla napovídá, že jde o učebnici nověho typu, zbavené tradičního popisného scholastického charakteru i nadbytečného verbalismu, s nímž se v učebnicích často shledáváme. Autoři se snaží postihnout celou rozsáhlou problematiku sociálního rozvoje v jeho vazbách na vědeckotechnické, ekonomické i ekologické stránky společenské existence. Jak geneze, tak vlastně obsah problematiky je podán otevřeně a problémově, tak aby podněcoval samostatné myšlení čtenářů, směřující k logickému řešení řady často jen nadhozených problémů.

K vymezení jednotlivých základních kategorií dané problematiky uvádějí autoři řadu rozdílných názorů, podepřených dobře vybranými základními citacemi s přesným udáním mimořádně širokého přehledu pramenů. Výběr rozsáhlé mezinárodní literatury dokazuje dobrý přehled o jednotlivých řešených i diskutovaných problémech a umožňuje další efektivní studium z originálních pramenů.

Zároveň se autoři přiklání k teoreticky nejpodloženějším závěrům rozsáhlých diskusí k řadě kategorií. Jako příklad lze uvést dvojí pojetí sociálního plánování (rozvoje, politiky etc.), které postupně převládlo i u teoretiků západních a stalo se základem koncepce i výzkumné strategie mezinárodní skupiny *Plánování a prognózování sociálních procesů*, na jehož základě lze logicky vyvodit postupný přechod od pojetí sociálního plánu jako „části celku“ ke komplexnímu sociálně ekonomickému plánování, které směřuje k sestrojení všeobecné cílové funkce socialismu, všestrannému rozvoji člověka a jeho životního způsobu. Určitou připomínku lze vznést k pojetí geneze, opírající se v posuzovaném díle o teorie růstu a blahobytu. Závažnější však je podle mého názoru linie přechodu od kapitalistické racionalizace (Taylor a jeho následovníci v Taylerově společnosti, Hooverovy „Waste in Industry“, behaviorální teorie „Human Relations“ etc.) k racionalizaci socialistické, reprezentované sovětskou školou vědecké organizace práce (NOT), která vznikla ve dvacátých letech a na základě doporučení V. I. Lenina vyznačila racionální prvky západních škol technokratických, ekonomických i psychologických, aby vytvořila teorii i praxi *sociálního inženýrství* (Gastěv), založenou na ideji „komplexní péče o pracující“. Tato idea přešla i do názvu prvních československých sociálních plánů, nazvaných „programy komplexní péče o pracující“. Není náhodou, že v současné době se těžiště racionalizačního úsilí přenáší pod vlivem teorie a praxe racionalizace územních celků, vzniklé v NDR, z podnikové mikrosféry do územní „mezzo-sféry“.

Teorie a praxe územní racionalizace zdůrazňuje sepětí vědeckotechnické, ekonomické a především sociální politiky jako základu komplexního sociálně ekonomického plánu, založeného na optimalizaci vazeb mezi resortní vertikálou a územní horizontálou, jehož realizace je závislá na řadě ekonomických a sociálních programů a projektů. V té souvislosti by bylo účelné v dalším vydání doplnit učebnici o vztah plánování sociálních procesů k teorii a praxi racionalizace a o charakteristiky vazeb celého inovačního cyklu řízení, prognózování a plánování sociálních procesů počínaje, přes systém sociálních programů až po sociální projektování, které zajišťuje završení řídicího cyklu v praxi prostřednictvím sféry implementace.

Význačnou předností recenzované publikace je důsledný marxistický, materialisticko-dialektický a historický přístup, zahrnující poznatky nejen ekonomie a sociologie, ale i sociální psychologie, fyziologie, ekologie a dalších věd o člověku. Tento progresivní přístup je inspirující pro interdisciplinární řešení závažných společenských problémů, pro mladé ekonomy a ostatní čtenáře, jimž je učebnice určena.

Závěrem je možno konstatovat, že do rukou čtenářů (především posluchačů vysokých škol ekonomických, ale i ostatních studentů společenskovědního zaměření, i vedoucích pracovníků na různých stupních řízení) se dostává kvalitní, vědecky i pedagogicky fundovaná učebnice, jejíž nedostatky jsou mnohonásobně překryty rozsáhlou obsahovou informací, postihující s vysokou mírou komplexnosti současný stav poznání mimořádně složité problematiky sociálního rozvoje a jeho plánovitěho řízení.

František Kutta